

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія:
ІСТОРІЯ**

ВИПУСК 21

**Ужгород
Видавництво
Ужгородського національного університету «Говерла»
2008**

ББК 72.96:63.3 (0)+63.3(4 УКР)
УДК 001:94(100)+94(477)
У 33

Рекомендовано до друку Вченою радою Ужгородського національного університету 27 грудня 2008 р., протокол № 11.

"Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія" зареєстрований Вищою атестаційною комісією України як фахове видання зі спеціальності "Історичні науки" (див.: Перелік №2 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: Постанова Президії ВАК України №01-05/9 від 8 вересня 1999 р. // Освіта України. – 1999 – 29 вересня).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ №7972 від 9 жовтня 2003 року

Редколегія "Наукового вісника Ужгородського університету. Серія: Історія":

Вегеш Микола Миколайович - доктор історичних наук, професор
(голова редколегії);

Віднянський Степан Васильович - доктор історичних наук, професор;

Данилюк Дмитро Дмитрович - доктор історичних наук, професор
(заступник голови редколегії);

Задорожний Володимир Євгенович - доктор історичних наук, професор;

Ліхтей Ігор Михайлович - кандидат історичних наук, доцент;

Млидрік Іван Олександрович - доктор історичних наук, професор;

Олашин Микола Васильович - кандидат історичних наук, доцент
(відповідальний секретар);

Тиводар Михайло Петрович - доктор історичних наук, професор;

Фенич Володимир Іванович - кандидат історичних наук, доцент.

Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів.
За зміст публікації, достовірність фактів, цитат, дат тощо відповідає автор

Рецензенти:

Вовканич І.І., доктор історичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету;

Білак П.І., кандидат історичних наук, завідувач кафедри суспільних дисциплін Закарпатської філії Київського славістичного університету.

© Вісник Ужгородського університету. Серія: Історія, 2008

© Видавництво УжНУ «Говерла», 2008

SUMMARY

OPPOSITION BETWEEN CZECH KING PREMYSL OTAKAR I AND THE PRAGUE BISHOP ANDREW, AND THE POSITION OF THE PAPAL CURIA (1216-1222)

Likhtej I. (Uzhhorod)

In autumn 1216 the head of the Prague diocese Andrew supported by the papacy accused Czech King Premysl Otakar I and the nobility of violating the church rights in the country. These accusations provoked the beginning of a durable and dramatic struggle for a complete liberation of the Czech Church from the influence of secular leaders. Despite his interdicts and the direct interference of the papal curia, Andrew failed to attain his ultimate goal. In the long run the Bishop of Prague succeeded in attaining a full right for his own exclusive jurisdiction (*privilegium fori*) and greater freedom in appointing candidates for church positions. Nevertheless, Andrew did not manage to deprive Czech King Premysl Otakar I of the possibility to influence the Czech church. However, the statement of Bishop Andrew acted as a catalyst that accelerated greatly the process of changes in the Czech church. The controversy ended in the so-called Great Privilege of 1222, under which the King granted different privileges of economic nature to church institutions.

АГРАРНИЙ РОЗВИТОК ЧЕСЬКОГО КОРОЛІВСТВА У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ДИНАСТІЇ ЯГЕЛЛОНІВ (КІНЕЦЬ XV – ПОЧАТОК XVI ст.)

Андрусяк Я. Я. (Ужгород)

Після гуситської революції розпочалися зміни у політичному та соціально-економічному житті Чеського королівства.

В кінці XV – на початку XVI ст. в Чеському королівстві йшла боротьба між чеським дворянством та містами, а також відбувався процес закріпачення селян. Гуситські війни значно скоротили чисельність населення. Відповідно зменшилися доходи дворянства. Це змусило землевласників шукати нові шляхи для отримання прибутку. Саме розвиток землеробства сприяв утворенню великих земельних маєтків, на яких із середини XV ст. виникають великі господарства [2, 29-30].

Слід відзначити, що соціально-економічні зміни у XV ст. відбувалися не лише в Чеському королівстві, але й в усій Центральній Європі [10, 205].

У ході висвітлення соціально-економічної ситуації Чеського королівства у XV - XVI ст. окремі аспекти питань аграрного розвитку досліджували зарубіжні вчені: Ф.Палацкі [19], Ф.Вацек [22], Ф.Грубі [10], В.Черні [2], Й.Гонц [9], В.Флорец [6], Й.Држімал [5], П.Горваті [11].

Більш ґрунтовним дослідженням, в якому розкрито соціально-економічне становище Чеського королівства у період правління династії Ягеллонів, є праця історика Й.Мацека [15]. У сучасній українській історіографії проблема аграрного розвитку Чеських земель у період правління династії Ягеллонів у кінці XV – на початку XVI ст. не досліджена. Саме тому автор даної публікації прагне висвітлити це питання.

Землеробство було основою економіки Чеського королівства. І хоч немає даних статистики про зміни цін на землю у період правління

династії Ягеллонів, але є відомості, завдяки яким можна стверджувати, що ціна на землю зростала [9, 10].

Землеробське виробництво, яке забезпечувало населення продуктами, вимагало і подальшого освоєння не родючих і не оброблених земель. У кінці XV – на початку XVI ст. у деяких районах Чехії і Моравії, зокрема в околицях Літовелско, Гардубіце, Товачова, Коєтіна, Оломоуца, простежуються спроби збільшити масштаби землеробства. Замість густих хащ і дрібних лісів виникають пасовища, луки і подекуди орні поля [18, 46].

У кінці XV – на поч. XVI ст. мали місце силові спроби утворення територіальних основ феодальних доміній [7, 65-66]. Дворянство й урядовці добре розуміли, що віддалені і роздроблені землі важче контролювати. Це простежується на прикладі збору податків. Швамберській шляхтич мав утримувати податки для свого пана від підданих на Градецьку. У листі, який датований 1515 р., шляхтич висвітлював детально Кріштофові з Швамберка, що дуже важко застати підданих удома у період сплати податків. Проблема тут не лише у віддаленості між територіями, але і у тому, що було важко регулювати економічні питання. Це призводило до утворення дрібних маєтків, довкола яких зосереджувалися і господарства. Дану економічну ситуацію не слід відносити до усіх феодальних маєтків. Прикладом можуть послужити спільні земельні володіння Перштейнів і Товачовських [4, 161].

Детальніший розгляд питання маєтків знатних чеських родів показує, що дворяни скуповували земельні володіння зазвичай у Чехії та Моравії. Намагаючись заокруглити межі своїх маєтків, дворянство досягало лише часткового

успіху. Усе-таки феодальна економіка ще не досягла такого рівня, щоб здолати роздробленість і створити компактні удільні володіння. У випадках свідомого продажу віддалених земель і купівлі володінь біля свого домену не можна стверджувати про цілеспрямовані дії щодо подолання роздробленості. Прикладом є документ, в якому Ян з Швамберка у 1498 р. з дозволу короля мав право продавати свої віддалені володіння і скуповувати землі біля своїх володінь. Відмітимо, що пана Швамберка більше хвилювали особисті володіння в плані політичному, ніж економічному: "Якщо почнеться війна, то землі свої поблизу Страконіц, щоб я міг боронити" [15, 65].

Що стосується технології землеробства, то залишилась трипільна система землеробства [16, 9-14]. Застосовується процес випалювання землі. Землеробів до випалювання землі примушували ті обставини, що багато земель було не освоєно. І це проблема не тільки Чеського королівства, але й більшості країн Центральної Європи [8, 119].

Важливим і недослідженим питанням є висвітлення значення добрив у землеробстві. Відомі факти, що земля удобрювалася гноєм. Для цього використовували відповідні знаряддя праці (гноюві вили, носилки, кошики і вози). Але гною не вистачало. З кінця XV ст. гній починають максимально застосовувати. У сільському статуті села Лоучан (1525 р.) відмічаємо, що був виданий наказ про заборону продажу гною. Гній не мав бути предметом продажу. Установлено, що кожний землероб мав возити гній лише на своє поле. Якщо хтось здавав в оренду своє поле, то мав і надалі гноїти його [12, 163].

На початку XVI ст. землероби почали підвищувати врожайну спроможність землі за допомогою зеленого перегною. Підвищується врожайність бобових культур. І саме вони зарювались назад у землю для перегною і покращення родючості землі. Зазначимо, що гноїння за допомогою зеленого гною у перед гуситський період було ще невідоме, і можна сміло стверджувати, що це - нововведення в агротехніці кінця XV - початку XVI ст. [15, 64].

Про серйозну проблему у землеробстві говорять факти про неврожайність землі: "Земля рідка і неврожайна її потрібно гноїти" [13, 575]. Господарства, що не мали можливості дістати потрібну кількість гною, були змушені зменшити свої земельні виробничі можливості. Гній був важливим елементом у землеробстві. Відомо, що у 1474 р. існували господарства, в яких виробляли виключно гній.

Простими залишалися знаряддя праці, якими обробляли землю. У порівнянні з XIV ст. суттєвих змін не відбулося. Землю обробляли плугом, ралом, боронами, сіяли вручну. У пері-

од жнив використовували серп, під час косіння - косу. Слід відмітити, що коси зазнали змін. Коси в Чехію почали завозити з гірських районів Австрії, вони стають кращі і гостріші, так звані "гострі коси" [15, 65]. З початку XVI ст. новинкою стала коса-граблі, яка дала можливість швидше збирати зернові культури [16, 15-17]. Як кожна новинка вона впроваджувалася поступово, а не відразу на всіх територіях. Появилось ще одне технічне нововведення - ручна корморізка і соломорізка. Про це свідчать і археологічні матеріали [1, 388-391].

Що стосується молотби, то зерно довго лежало у stodoli і молотилось навесні. Якщо порівнювати з попередніми століттями, то у кінці XV - на початку XVI ст. усе більше у землеробстві використовують залізні вироби. Залізо використовують не лише на виготовлення знарядь праці для обробки землі, але й на засоби пересування, за допомогою яких транспортували зернові та інші культури [21, 270].

Переважає традиційне вирощування зернових культур [16, 26-27]. Ще не існує районного поділу, який урахував би родючість земель при вирощуванні зернових, зокрема жита та вівса. Їх вирощували як у низинних, так і у пригірських районах. Спроби кожного господарства самостійно забезпечити свої потреби гальмували аграрний розвиток Чеського королівства. Ще не було спеціалізації і кожне господарство потребувало хліба, кормів для тварин і т. д. Зазначимо, що найменше вирощували ячмінь, його використовували лише для корму тварин і як добавки при виробництві круп. Із-за недостатньої кількості фактів неможливо статистично точно подати дані щодо кількості посівів пшениці, жита, вівса. Але є документи, за допомогою яких можна стверджувати, що пшениці і вівса сіяли найбільше. Прикладом виступає повідомлення про те, що у 1490 р. в околицях населеного пункту Глубоке посів вівса рівноцінний посіву жита, які разом перевищили обсяги посіву пшениці. Зазначимо, що господарства мали багато колій, тому потреба вівса і жита була велика. Вишевказаний приклад дає можливість стверджувати, що кожне господарство кінця XV - початку XVI ст. мало свої особливості [15, 66].

Така ж ситуація спостерігається з урожайністю та збором врожаю. Нема чіткої статистичної характеристики щодо врожайності у Чеському королівстві. Відомо, що у найродючих районах Чеського королівства врожайність у сім разів перевищувала обсяги посіву зернових. Для порівняння, у XIV ст. врожайність на італійських землях у 10 раз перевищувала посіви [14, 25].

Використовуючи та аналізуючи середньостатистичні дані країн Центральної Європи, можна припустити, що збір урожаю у Чеському

королівстві у період правління династії Ягеллонів становив: жито 4:1; пшениця 3,5:1; овес 4:1. У зв'язку з такою врожайністю експорт зернових культур був неможливий. Зерно продавалося лише на внутрішніх ринках. Поряд з зерновими вирощували сочевицю, горох, просо та гречку, у першу чергу для власних потреб.

На думку історика А. Міка, гречку почали використовувати у XV ст. [16, 35], але археологічні дані вказують на те, що гречку вживали вже з XIV ст. [17, 161].

Особлива увага відводиться вирощуванню винного винограду. Як зазначає Й. Мацек, саме у період правління династії Ягеллонів виноградарство досягло наймасштабнішого рівня вирощування. У Чеському королівстві врожай винограду у 1500 р. перевищував урожай у порівнянні з XX ст. [15, 68].

Традиційними районами виноградарства були долини річок Дує, Морави, Лаби (Роудніце, Літомержіце, Млелнік), Огржі (Лоун, Лібоховіце) [23, 137; 24, 81], Пльзеньській край, округ Бєроуна, Кутної Гори, Часлава [20, 154], Крумлов у Нового Мєста над Матуї, Кадан, Жатце. Крупка, Штернберк [6, 17]. Областю, яка експертувала вино, було Зноймо. У районах Праги у кінці XV ст. виникали нові виноградники. У 1479-1486 рр. біля Радліц було посаджено 66 куців винограду. У Шарце та Воковіціх у 1487-1493 р. виникло 73 нових виноградних полів. Було відновлено привілей часів Карла IV і видано у 1516 р. "Статут щодо гірських винних околиць Праги". Зазначимо, що експорт й імпорт вина контролювався. Такий контроль був не лише із-за іноземної конкуренції, але й із-за внутрішньої, з причин виробництва домашнього вина. У великій кількості домашнє вино виробляли в округах Млелнік та Літомержіц.

З'являються нові виноградники у Середній та Північній Моравії. У 1498 р. була розпродана територія біля Лосовіц з метою вирощування вина. У 1501 р. виникли виноробні господарства в округах Кадан, Хомутов та Пардубіце. Зазначимо, що у цей період зросли ціни на землі, на яких почали вирощувати виноград. Це спостерігається в околицях міста Брно. Точилась боротьба за право продавати вино на торгах, корчмах [3, 112, 115]. Це свідчить про підвищення значення виноградарства у Чеському королівстві у кінці XV і на початку XVI ст. Зазначимо, що у XV-XVI ст. на територіях Моравії та Сілезії виноградарство переживало свій золотий вік [5, 23; 3, 121].

Розвиток виноградарства сприяв і новим економічним перспективам. Багато виноградних полів передавалось у тимчасове користування торговцям, наймалися спеціалісти та робітників з виноробства.

Виникає запитання - яка причина зросту ролі винограду і чому саме у цей період? Зазна-

чимо, що виноградарством почали займатись не лише у Чеському королівстві, але й у Сілезії, Пруссії, Польщі, Середній і Північній Німеччині. Не слід вважати, що вирощування винограду пов'язане лише з його споживанням. Насамперед, це пов'язано з покращенням клімату. За даними історика Й. Мацека, саме на межі XV - початку XVI ст. клімат став тепліший, що поліпшило умови для виноградарства, і саме це стало основною причиною зростання ролі виноробства у Чеському королівстві. Саме розвиток виноробства посприяв початкам районного поділу земель у Чеському королівстві [15, 70-71].

Що стосується хмелю, то його вирощували по всій території Чехії для власних потреб та експорту. Хміль експортували з Норімберку, Праги, Бєроуна та Клатова. Одними із найбільших районів по вирощуванню хмелю були Жатце та Раковнік [13, 35-36].

Льон та конопля також не вирощувались у певних районах. Найбільше льону та коноплі сіяли у таких населених пунктах, як Поцєбради, Чернокоствєлец та Пардубіце [16, 35-36].

Важливе місце займало вирощування фруктових культур. Свідченням цього є статути дворян, видані у 1500 р. та 1525 р. У них зазначалося, що на територіях Індржіхова Градця та Перштейна мають бути вирубані старі ліси і на їх місці насаджені сади. Також відомо, що в округах Коуржім та Моравії номерзали персики та абрикоси. Ці факти свідчать про те, що у Чеському королівстві у XVI ст. уже розвинулося садівництво та овочівництво [25, 13]. С давні про закупівлю саджанців з Італії, але невідомо чи фруктових, чи виноградних. Щодо овочів, то їх вирощували не лише на городах, але і на полях. Зазвичай зелень та буряк вирощували для власних потреб [15, 72].

Особливу увагу приділяли вирощуванню шафрану, улюбленого коріння чехів на кухні та барвника сукна на жовтий колір. Найбільше вирощували шафран у Південній Моравії, в околицях Угерського Броду, Жданіц, Знойма, Крупкі у Лона та Індржіхова Градця. Протягом XVI ст. шафран вирощували з метою експорту. Спад вирощування шафрану припадає на XVII - початок XVIII ст. і пов'язаний, на думку більшості істориків, з погіршенням клімату [11, 10-19].

Багато уваги приділялось полям. Важливими були сінозаготівлі. Поля не тільки зрошувались, але, і навпаки, з них відводили воду, оберігаючи від підтоплення. Відмітимо, що поля охоронялись від вогню, злодіїв, готувався щорічний план посіву та поділу полів. Зазначимо, що з початку XVI ст. з'являється спеціальна посада керуючого господарством при дворянських маєтках [2, 103].

Узагальнюючи викладений матеріал, зазначимо, що у Чеському королівстві у період

правління династії Ягеллонів відбулися зміни в аграрному секторі. Вони, насамперед, простежуються у вирощуванні зернових культур, винограду, овочів. Важливу роль почала відігравати земля, покращується застосування добрив, відбулися нововведення у техніці обробки землі,

почали використовувати нові знаряддя праці. Саме у кінці XV – на початку XVI ст. у Чеському королівстві розпочинається процес відходу від застарілих феодальних традицій і закладається основа для подальшого соціально-економічного розвитку.

1. Beranová M. Nejstarší nalez řezací stolice na píci v Čechách // Archeologické rozhledy 25. - Praha, 1973. - S.388-391.
2. Černý V. Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV -- XVI století. - Praha, 1930.
3. Dějiny města Brna. - Brno, 1969. - Díl 1.
4. Dějiny techniky. - Praha, 1974.
5. Dřimal J. Vinice brněnských měšťanů v Brně a na jižní Moravě do roku 1526 // Ročenka okresního archivu pro okres Břešlav v Mikulově. - Brno, 1963. - S.18-25.
6. Florec V. Tradiční vinařství na Moravě. - Brno, 1974.
7. Graus F. Dějiny venkovského lidu v Čechách. - Praha, 1957. - Díl 1.
8. Graus F. Dějiny venkovského lidu v Čechách. - Praha, 1957. - Díl 2.
9. Honec J. Cena půdy a výnos velkostatku Lanškroun v letech 1420-1622 // Sborník prací východočeských archivářů 3. - Zámorsk, 1975. - S.9-61.
10. Hrubý F. Z hospodářských převratů českých ve stol. XV. a XVI // Český časopis historický 30. - Praha, 1924. - S.205 - 236, 433 - 469.
11. Horva'th P. Z minulosti pěstování safranu na horní Nitre // Agrikultura 13. - Praha, 1975. - S.5-19.
12. Houdek V. Zřízení selské v Loučanech z r. 1525 // Časopis Matice Moravské 10. - Praha, 1878. - S. 160-170.
13. Kocka V. Dějiny Rakovnícka. - Rakovník, 1936.
14. Macek J. Italská renesance. - Praha, 1965.
15. Macek J. Jagellonský věk v českých zemích (1471 - 1526). - Praha, 1992. - Díl 1.
16. Míka A. Poddaný lid v Čechách v první polovině 16 století. - Praha, 1960.
17. Nekuda V. Pfaffenschlag. Znaklá středověka ves u Slavonic. - Brno, 1975.
18. Nožička J. Přehled vývoje našich lesů. - Praha, 1957.
19. Palacký F. Děje národu českého v Čechách a na Moravě. - Praha, 1930.
20. Sedláček A. Děje města Čáslavě. - Praha, 1874.
21. Smetánka Z. Hrábě se železnými hrěby // Český lid 43. - Praha, 1956.
22. Vacek F. K agrárním dějinám českým doby starší // Agrární Archiv IV. - Praha, 1917.
23. Vaníš J. Historická geografie lounska v druhé polovině 15 století // Historická geografie 20. - Praha, 1982.
24. Vaníš J. Hospodaření královského města Loun v druhé polovině 15 století. - Praha, 1979.
25. Verbík A. Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově. - Brno, 1976.

SUMMARY

THE AGRARIAN DEVELOPMENT OF THE CZECH KINGDOM IN THE PERIOD OF JAGELLONS' RULING (THE END OF THE XV-TH – THE BEGINNING OF THE XVI-TH CENTURIES)

Andrusyak Y. (Uzhhorod)

This article describes the changes which took place in the social economic spheres of the Czech Kingdom at the time of ruling of Jagellons' dynasty.

As for agrarian section the changes can be traced in the agriculture especially in the development of viticulture. More attention began to be paid to the land, the system of manuring was improved, new agricultural implements began to be used. There appeared new technical methods of cultivation too.

In the Czech Kingdom the process of moving away from the old-fashioned feudal traditions started only at the end of the XV-th – the beginning of the XVI-th centuries and the basis for the further social economic development has been laid.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	3
Фенич В. І. «Київська Церква» і Мукачівська єпархія: відомі та невідомі сторінки «непрочитаної» історії XIV–XVII ст.	3
Рекіта В. І. Рід Гренджив.....	14
Ребрик А. І. Роль Пластової організації на Закарпатті у вихованні оборонності та «Закон про обов'язкове виховання оборонності ЧСР».....	19
Даниленко Ю.В. Діяльність єпископа Веніаміна (Федченко) на Підкарпатській Русі (1923-1924 рр.).....	23
Трифан О.М. Студентський волейбол Закарпаття. Історичні передумови розвитку та здобутки	28
Петрецький В. В. Характер ефективності політичної еліти Закарпаття під час угорської окупації 1939 – 1944 років	36
Слухай Т. М. Особливості формування кадрів вищої радянсько-партійної номенклатури УРСР в 1945-1991 рр.	39
Міщанин В. В. Боротьба ОУН-УПА на Закарпатті проти політики колективізації в другій половині 1940-х років	43
Пінаш В. В. Політичне протистояння на Закарпатті восени 1991 р.	47
Скоблик В. П., Сліпецький О. С. Багаторівневе співвідношення ідентичностей на Закарпатті (1991-2001).....	57
Жулканич Н. М. Перспективи реалізації новітньої державної аграрної політики України	62
Бездрабко В. В. Національний атлас України: ідея, історія реалізації, наукові здобутки.....	72
Сенько С. І. Намогильні металеві хрести сіл Кобилецька Поляна, Лисичево, Тур'я-Ремета Закарпатської області	80
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ	88
Сайко М.М. Кредитна діяльність представників amplissimi ordines в епоху пізньої республіки в Римі (кінець III - I ст. до н.е.).....	88

Ліхтей І. М. Протистояння між чеським королем Пршемислом Отакаром I та Празьким єпископом Андрієм і позиція Палської курії (1216-1222).....	95
Андрусак Я. Я. Аграрний розвиток чеського королівства у період правління династії Ягеллонів (кінець XV – початок XVI ст.).....	104
Несух Л. М. Особливості запровадження “Урбарія” у північно-східних землях Угорського королівства.....	108
Ваків М. Р. Угорські антиєврейські закони та їх прояви на Закарпатті (1920-1942 рр.).....	112
Подобед О. А. Діяльність І. Багряного в державному центрі Української Народної Республіки в екзилі	116
Скоблик В. П. Рух за громадянські права у США за часів лідерства М.Л.Кінга з погляду парадигми мобілізації ресурсів	122
Лавер О. Г. Про людські втрати в російсько-чеченських війнах 1994 – 2007 років	129
ЕТНОЛОГІЯ	136
Король В. В. Домашні демонічні персонажі в традиційному світогляді українців Закарпаття.	136
Мойсей А. А., Мойсей А. А. Залишки вікової ініціації у східнороманського населення Буковини	138
Коцан В. В. Народний костюм румунського населення Закарпаття кінця XIX – початку XX ст.	144
Пилип І. І. Орнаментальні мотиви традиційної народної вишивки українців Закарпаття кінця XIX - першої половини XX ст.	144
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО.....	167
Пеняк П. С. Румунська історіографія про слов'ян Тисо-Дунайського басейну.....	167
Світлик Н. М. Записки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка як джерело вивчення наукових контактів Закарпаття і Галичини.....	172
Колятець О. А. Використання візуальних джерел у відтворенні повсякденності	179
Овчар І. В. Історіографія дослідження політичних трансформацій у Радянському Союзі в період перебудови (1985 – 1991 рр.).....	183

Мазурок О. С. Атланти і Каріатиди районного масштабу: (Роздуми про те, хто і як досліджує історію та історіографію Закарпаття).....	197
ГОЧКА ЗОРУ	214
Феніч В. І. Богословська католицька освіта: деякі міркування про стан і перспективи її розвитку в Україні	214
ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ	220
Делеган М.В., Выскварко С.А. Письма профессора Санкт-Петербургского университета А. Л. Петрова в фондах Государственного архива Закарпатской области.....	220
РЕЦЕНЗІЇ	227
Мандрик І. О. Жаткович Ю. Етнографический очерк угро-русских: Комплексне видання/ Упорядкування і передм. о.с. мазурка. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – 392 с.; іл.	227
Данилєць Ю. В., Делеган М. В. Аржевітін С. М. Релігія: Історія верховинського села Колочава / Передм. М. Болдичара, Ю. Сливки, В. Малети. – К.: Майстерня книги; Чернівці: Видавничий дім „Букрек”; Укр. письменник, 2007. – 832 с.: іл.	228
Мандрик І.О. Kisebbségi magyar közösségek a 20. században Szerkesztette: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla - Szarka László. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet Budapest, 2008. – 508 o.	230
Ліхтей І.М. HLADOMOR NA UKRAJINE V ROKOCH 1932-1933: Голодомор в Україні у 1932-1933 роках: геноцид українського народу. – Пряшів, 2008. – 181 с.	232
Задорожний В.Є. Жулканич Н. Трансформація аграрних відносин в областях Українських Карпат (друга половина 60-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. – Ужгород: Карпати, 2008. – 408 с.	233
НЕКРОЛОГ	234
Пам'яті Пушкаша Андрія Івановича	234
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	236